

Anton Toni Klančnik, mag.¹

Nasilje v družini in spolne zlorabe otrok – nekateri izpostavljeni strokovni izzivi kriminalistične stroke v odnosu do drugih strok²

Lani septembra sem se udeležil nekega mednarodnega posveta v Bruslju, kjer je državna tožilka iz ZDA predstavila, kako se trudijo v dobrobit otrok v sodnih postopkih. Na moje vprašanje je povedala, da nimajo t.i. prijaznih sob, v katerih bi bili otroci in nato odgovarjali na nekatera vprašanja, ali pa da bi jih posneli vnaprej, ali da bi bili kako drugače zakriti. Pojasnila je, da je otrok zaslišan v sodni dvorani na piedestalu, ne glede na to, da je šlo za spolno zlorabo, saj ima obtoženi pravico do soočenja z žrtvijo. Na moje izražene dvome o pravičnem postopku je povedala, da vedno poskrbi tako, da otrok ne vidi obtoženega, saj se postavi vmes med njiju ter prepreči, da bi otrok gledal povzročitelja nasilja ...

Kar 196 držav, visokih pogodbenic je na dan 17. 2. 2016 na različne načine pripoznalo Konvencijo ZN o otrokovih pravicah, medtem ko je ZDA (še) niso ratificirale, le podpisale.

Ob tem se mi je porajalo vprašanje, kako je s tem v Sloveniji, s poudarkom na kriminalističnih postopkih. Velika večina specializiranih kriminalistov in kriminalistk, ki se ukvarjajo s preiskovanjem spolnih zlorab otrok, svoje delo opravljajo s predanostjo, premislekom in strokovnostjo. Imajo osebne, socialne in strokovne kompetence za izvajanje tovrstnih preiskav, pri potencialnem intervjuju, ne zaslišanju(!) z otrokom pa upoštevajo tudi razpoložljive oziroma dostopne podatke o stopnji kognitivnega in telesnega razvoja posameznega otroka, specifične primere, lokacijo in čas razgovora, psihofizično stanje in kondicijo otroka, svoje zmožnosti in omejitve kot otrokovega sogovornika, nastale okoliščine pred morebitno izvedbo intervjuja (razna vplivanja na otroka, morebitno manipulacijo staršev, skrbnikov, obljube po nagradi ob dogovorjeni otrokovi izpovedi ipd.). V intervjujih z njimi upoštevajo otrokove zmožnosti povedati, pokazati in prikazati, ter sogovornikovo zmožnost slišati, razumeti, ukrepati in druge elemente, zlasti pa lastne omejitve.

Nikakor ne trdim, da vse vemo in da vse znamo, marveč da se trudimo narediti najboljše za otroke, ki so že ali pa naj bi utrpeli hude zlorabe, doživljali nasilje in se tako rekoč znašli v brezizhodnem položaju. Ravno zato so usposabljanja, posvetovanja, izmenjava izkušenj in mnenj za nas izrednega pomena. Toda, kdo je tisti, ki nam lahko poda relevantna znanja, kompetentne informacije in nove smernice je verjetno novo poglavje ...

Tema današnjega posveta je namenjena mreži različnih strokovnjakov, zato sem predhodno zajel tudi kriminalistično stroko. Po drugi strani pa je nekoliko večji poudarek dan sodnemu izvedenstvu v Sloveniji na področju nasilja v družini in spolnim zlorabam otrok. Naš vidik, strokovne izzive in težave, s katerimi se srečujemo, predstavljam v nadaljevanju. Zajemajo pa različne stroke. Torej:

1. Pri izvajanju poizvedb, torej zbiranju obvestil in dokazil, se srečamo s težavami, ko nam nekateri strokovnjaki ne posredujejo za nas relevantnih informacij, oziroma jih niti nočejo podati, pa čeprav bi nam (1) olajšalo ne le zbiranje dokazov za potrebe predkazenskega oz. kazenskega postopka, marveč tudi (2) izvedbo ustreznih zaščitnih in varovalnih ukrepov za žrtev.

¹ Vodja Oddelka za mladoletniško kriminaliteto, višji kriminalistični inšpektor specialist, Uprava kriminalistične policije GPU.

² Posvet: Sodno izvedenstvo v Sloveniji, s področja nasilja v družini in spolnimi zlorabami otrok (Pravna fakulteta Univerze v Ljubljani, 18. 2. 2016).

2. Verjamem, da ne vsi, toda pogosto slišimo stvari, ki jih ne moremo z navdušenjem sprejeti: npr. na naša poizvedovanja lečeči zdravnik oz. zdravnica v neki zdravstveni ustanovi pojasni, da z nami ne moreta govoriti o primeru, ker se lahko zgodi, da bosta določena za izvedenstvo v istem primeru (seveda je v ozadju dodaten denar); ali pa odgovor, da preden bi nam lahko posredoval zdravnik kakšno informacijo, se mora o tem predhodno posvetovati z otrokovimi starši, ne glede na to, da so starši osumljeni spolne zlorabe ali nasilja nad otrokom.
3. Odprte dileme so tudi, kdo naj dejansko sedaj opravlja ustrezne razgovore z otroki, oziroma forenzične intervjuje z otroki ... Cilj vsake stroke je nekoliko drugačen, zato bo verjetno treba najti prave smernice za vse. Na policiji se tega lotevamo tako, da hujše primere praviloma izvajajo kriminalisti s področja mladoletniške kriminalitete, medtem ko se pri lažjih primerih, npr. pri premoženjskih deliktih odločamo do primera do primera. Odprto ostaja, ali naj takšne razgovore opravljajo tudi kriminalisti, ko gre za druge primere, npr. kršitve mladoletnih oseb na področju javnega reda in miru. V Sloveniji je ta trenutek samo 30 kriminalistov s področja mladoletniške kriminalitete, in še med njimi vsi ne opravljajo intervjuje z otroki. Torej, kdo naj še izvaja te intervjuje, če sploh ... Socialna služba, psihologi, sodni izvedenci ...? In ali bo zasledovan isti cilj v intervjujih? Nisem prepričan. Po drugi strani pa idejo o hišah za otroke v Sloveniji podpiramo.
4. Dodajam praktični primer, ki je za Slovenijo zelo značilen: na policiji dobimo prijavo o zlorabi ali nasilju nad otrokom v petek popoldne, kar postane nujna zadeva, otrok je ogrožen, za osumljenca pa obstaja kar nekaj informacij, da bi mu odvzeli prostost in ga pridržali z namenom privedbe v sodni postopek, da se odloči o njegovem priporu. Nekaj informacij običajno policija ima, toda mnoge, ki bi jih nujno potrebovali ni mogoče dobiti ... Problem predstavlja tudi izkazana potreba po pogovoru z otrokom, morda kakšna preliminarna strokovna ocena ... Ali imamo v Sloveniji dovolj strokovnjakov za to?
5. Naj nadaljujem s konkretno težavo, ki smo jo imeli v primeru odvzema prostosti osumljencu, zaradi suma storitve spolnega napada na osebo mlajšo od 15 let (t.i. spolna zloraba otroka), in sicer približno 15 ur pred iztekom 48-urnega roka za policijsko pridržanje osebe, je v popoldanskem času (okrog 17.00 ure) tik pred prazniki, državni tožilec podal usmeritev, da na policiji poiščemo izvedenca, ki bo lahko podal izvedeniško mnenje. Tu je pomembno tole: nobenega relevantnega izvedenca nismo dobili, saj ni nihče niti dvignil telefona na naše klice. Za nas je težava v tem, da tedaj, ko policija odvzame nekemu prostost, gre za izredno veliko poseg v človekove pravice posameznika, ki morajo temeljiti na ustreznih pravnih temeljih. Po drugi strani pa je slišati govornice, da nekateri preprosto ne želijo več biti izvedenci zaradi t.i. mrcvarjenja na sodišču.
6. Možnost ali nezmožnost uporabiti že izdelano izvedensko mnenje v kazenskem postopku tudi v civilnem postopku in obratno, kar je lahko precej pogosto dilema v t. i. družinskih sporih. Npr. v kazenskem postopku potekajo obravnave zaradi KD nasilja v družini, zanemarjanja mladoletne osebe in surovega ravnanja, spolnega napada na osebo, mlajšo od 15 let, v civilnem postopku pa pravde npr. glede skrbništva otrok, razveze, določitev stikov oz. omejenih stikov otroka s staršem, delitve skupnega premoženja ipd. Dopolnjevanje z izvedenskimi mnenji za en in drug postopek je lahko v nasprotju s principi prijaznega pravosodja ter verjetno povezano tudi s človekovimi pravicami vseh udeleženi.
7. Izdelava izvedenskega mnenja lahko traja več mesecev, medtem ko nekih osnovnih preliminarnih možnosti naj ne bi bilo. Zato je z vidika Policije neustrezno, celo

nepraktično naročati izdelavo izvedenskega mnenja, saj smo dolžni postopati relativno hitro, oziroma izvajati že omenjene zaščitne ukrepe.

8. Ocenjujejo, da izvedeniško delo ne more biti korektno opravljeno, ko mora izvedenec podati mnenje glede stikov otroka s staršem, a hkrati zanemari informacijo o sumu spolne zlorabe in da v ta del sploh ne želi posegati. Menimo, da mora izvedenec obdelati tudi to informacijo, če obstaja sum spolne zlorabe otroka, konec koncev je lahko morebitni storilec tudi kateri izmed staršev, in kot tak neprimeren, da bi imel stike z otrokom. Srečali smo se s primerom izvedenca, ki je »vzel« izvedenstvo, a ko je mati pripeljala 3-4 leta starega otroka, ga je brez matere povabil v svojo pisarno, a ga kaj kmalu pripeljal ven rekoč, da nima ustreznih mehanizmov, da bi lahko govoril s tako majhnim otrokom. Porajajo se nam dvomi, ali je prav vsak izvedenec tudi strokovno kompetenten za pripravo izvedenskega mnenja pri otrocih, čeprav se pri svojem delu fokusira na druge skupine prebivalcev (npr. starostniki, odrasli z motnjami v duševnem zdravju ipd.).
9. Naprej: mnogi starši ali skrbniki otrok ne zmorejo razumeti, da morajo k izvedencu pripeljati otroka zato, da bo ta otroka povprašal o pomenu privilegirane priče. Morda v razmislek, ali ne bi to vprašanje uredili kako drugače.
10. Nekoliko drugačna težava: kako objektivno in korektno tolmačiti različne stopnje telesnih poškodb, ki nastanejo v primerih nasilja v družini? Npr. lahka telesna poškodba, je to modrica na rokah, nastala z udarcem roke pri nasilju enega družinskega člana nad drugim, ali pa manjša ureznina, npr. dolžine 3 cm brez globine, ali buška na glavi, ali pa manjši vbod v telo, ki se skoraj ne opazi ... Na policiji je, da preišče tudi poškodbe, a se ponekod po Sloveniji izkazuje, da je to precej večja težava, kot je videti (zato je toliko bolj pomembna strokovna kompetentnost izvedenca, pa tudi okoliščine posameznega primera: nastanek poškodb, starost, zdravstveno stanje poškodovanega ipd.). Morda ne bo odveč, da bi se noveliral t.i. klasifikator telesnih poškodb za potrebe dokazovanja kaznivih dejanj.
11. Še en primer: preiskovali smo primer spolne zlorabe deklice, katero je storilec med zlorabo tudi posnel. Da sicer obstajajo posnetki, sodno določeni izvedenec ni vedel, a je med svojim izvajanjem neprepričljivo zapisal (povzemam): ni nujno, da je do spolne zlorabe dejansko prišlo, čeprav naj bi nekateri indici nakazovali na to. Kasneje, ko je izvedel za posnetke, je spremenil svoje mnenje.
12. Ne-obstoj izvedencev s področja forenzične pediatrije, ki bi lahko suportirali pri določanju starosti otrok na osnovi položajev telesa, npr. na posnetkih spolno zlorabljenih otrok, ko je potrebno izvajati identifikacije teh otrok, ali celo neposredno, ko je starost lahko pomembna za ustrezno odzivanje institucij in drugih strok. Za Slovenijo menim, da ga ni.
13. Morda bi bilo modro ustanavljati konzilije po več strokovnjakov skupaj (izvedencev), ki bi izdelali eno skupno mnenje, ki bi tako zajelo več vprašanj, dilem in strok, ter bi se tako izognili z vedno novim in novim postavljanjem izvedencev za vsako od vprašanj posebej. Oziroma če ne bi šlo za vse primere, pa vsaj za najhujše primere. Poznan nam je primer, ko je eden od staršev ščuval lastnega otroka proti drugemu staršu, iz povsem nizkotnih vzgibov, sovraštva, maščevalnosti, a je sodišče v isti zadevi v obdobju skoraj šestih let določilo skupno kar pet izvedencev, ki so ugotavljali primernost enega in drugega starša za skrbništvo otroka. Prvi štiri izvedenci so podali mnenje, da je drugi starš veliko bolj ustrezen in razumen, nato pa je peti izvedenec sestavil diametralno nasprotno mnenje. Vsi strokovnjaki, ki so delali na primeru (od kriminalistov in policistov, do socialne službe, šolskih svetovalcev do tožilstva), so bili šokirani po takšni nenadni spremembi. Še več:

šlo je za kritično zadevo, saj je šlo med drugim tudi za prijavo suma spolne zlorabe zoper enega od staršev ravno v času razveznega postopka; toda celovita preiskava je ovrgla sume o spolni zlorabi otroka. Veliko časa je preteklo tako v sodnem postopku, kot pri pripravi izvedenskih mnenj, ker torej ni bilo intenzivnega postopanja, da bi se lahko še pravočasno ukrepalo v korist otroka, smo sedaj priča »sindromu zlorabljenega otroka«, ki zavrača drugega starša, hkrati pa je identična kopija vedenja prvega starša.

14. Dalje: na rednih ginekoloških pregledih mladoletne deklice (stare 13 let) povedo, da imajo redne in prostovoljne spolne odnose, da gre za ljubezen. Po izkušnjah naših kriminalistov je teh primerov kar precej v zdravstvenih domovih, tudi pri zasebni praksi. Ginekologi, kljub temu, da jim deklice povedo, da so spolno aktivne, in kljub temu, da v Sloveniji velja zakonodaja, ki prepoveduje spolna dejanja z mlajšimi od 15 let, teh dejanj ne prijavljajo. Toda kaj vse se skriva v ozadju teh spolnih dejanj – nadvlada, podrejenost, prisila, izsiljevanje, diskrepanca v celostnem razvoju obeh ali več spolnih partnerjev, promiskuitetno vedenje, prostitucija mladoletnih oseb, suženjska razmerja, trgovina z ljudmi idr. Prijav skoraj ni, razen če bi bila deklica noseča ali pa bi imela spolno prenosljivo bolezen. Sprašujemo se, ali se je zdravstvo postavilo nad zakonodajo, in ali imajo kakšne posebne strokovne smernice. Seveda je po slovenski zakonodaji inkriminirano tudi ne-prijavljanje teh dejanj.

Ob koncu morda še dve kratki opombi, ki terjata tehten razmislek:

1. Da obstajajo različni statusi udeležencev sodnega postopka, a naj se omejim le na tri: priča, priča, ki je strokovnjak (t.i. izvedena priča), sodni izvedenec, ter pričakovanja, kaj lahko kdo od njih izpove,
2. Ter neustrezna raba terminologije »otroška pornografija«, saj ta izraz ne odraža več svojega primarnega sporočila, se je determinologiziral. Do žrtev spolnih zlorab je ponižujoč, v družbi pa zavajajoč. Poskrbeti je treba, da se govori o drugačni terminologiji, npr. posnetki spolnih zlorab otrok, ali posnetki spolnega izkoriščanja otrok, ki je sicer precej širši. Določanje izvedencev, da nekdo opredeli, kaj je »otroška pornografija« je skrajnost brez primere.

Izpostavili smo nekaj dilem, ki se navezujejo na različne strokovne službe, različne strokovnjake in institucije. Verjamemo, da skupaj zmoremo izboljšati stvari.

Hvala.